
Problemi sigurnosti i suradnje

Izvorni znanstveni članak
321.013(470)“199”
327.56(4)

Rusija u potrazi za sigurnošću

RADOVAN VUKADINOVIĆ*

Sažetak

Rušenje velikoga sovjetskog imperija i nestanak socijalističkog sustava u Sovjetskom Savezu i Istočnoj Europi znače svakako jedan od najvećih političkih događaja na prekretnici dvaju stoljeća. Koliko je tom raspadu supersile pridonio međunarodni čimbenik, a koliko je to bio rezultat unutarnjeg urušavanja sustava, predmet je velikih i brojnih analiza.

Očito je da su geostrategijske promjene kao i potpuno nov položaj nove države, Ruske federacije, doveli do toga da je sada sve više potrebno sagledavati politički aspekt problema. Stanje u kome Rusiji ne prijete opasnost izvana može se svakako smatrati prvorazrednom promjenom, koja nema mnogo uporišta u dugoj ruskoj povijesti. To se posebice odnosi na zapadne ruske granice, kojima je gotovo uvijek prijete opasnost. Politički odnosi koji se unatoč svim teškoćama razvijaju između Rusije i Zapada od vremena pada Sovjetskog Saveza u uzlaznoj su liniji i pokazuju spremnost na obje strane da se s tim trendom nastavi, čime se otklanja mogućnost ozbiljnih konfrontacija.

Rušenje velikoga sovjetskog imperija i nestanak socijalističkog sustava u Sovjetskom Savezu i Istočnoj Europi znače svakako jedan od najvećih političkih događaja na prekretnici dvaju stoljeća. Koliko je tom raspadu supersile pridonio međunarodni čimbenik, a koliko je to bio rezultat unutarnjeg urušavanja sustava, predmet je velikih i brojnih analiza koje će se vjerojatno još dugo vremena raditi. Sigurno je da je razdoblje hladnog rata kao stanoviti oblik intersistemskog ratovanja pogodovalo mobilizaciji svih ekonomskih, političkih, vojnih i ideoloških snaga i njihovom stalnom držanju na okupu. Slabljenjem hladnog rata, ulaženjem u fazu popuštanja, razvijanjem detanta i sve većim prodiranjem zapadnih ideja na tlo golemoga sovjetskog imperija slabile su nametnute dogme i direktive i stvarao se prostor za nastanak procesa koji će voditi kraju Sovjetskog Saveza.

Iscrpljivanje sovjetskog gospodarstva u velikoj vojnoj tehnološkoj utakmici sa Zapadom također je pridonijelo slabljenju materijalne osnovice pa je vojno-industrijski kompleks s najvećim teškoćama pratio natjecanje s

* *Radovan Vukadinović*, redovni profesor Fakulteta političkih znanosti u Zagrebu na predmetu Međunarodni politički odnosi.

glavnim protivnikom: SAD. To je vodilo stalnom slabljenju sovjetskog ukupnog gospodarstva i stvaranju uvjerenja da je bitka na polju gospodarskog natjecanja definitivno izgubljena. Samim tim je i ideologija, nekad moćno sredstvo okupljanja i sovjetske elite i masa, doživljavala svoju stalnu eroziju.

Izbor Mihaila Sergejeviča Gorbačova za generalnog sekretara CK KPSS po jednim je bio posljednja prilika za obnovu socijalizma i izgradnju modernog Sovjetskog Saveza, dok su drugi analitičari već od početka isticali kako je sovjetska unutarnja situacija toliko teška i složena da naprosto nema mogućnosti nikakvim novim reformama spasiti sovjetski model socijalizma, a time i sovjetsku državu.

Reformatori i reforme

Od dolaska Gorbačova pa do današnjih dana u kojima Rusija traži svoje mjesto, kako u pogledu unutarnjeg razvoja tako i u međunarodnim odnosima, započeo je proces izrazito dinamične ruske povijesti. Ona je ispunjena traženjima, dramama i gorkim razočaranjima za čitave generacije koje su svoj radni i životni vijek provele u uvjerenju da su na pravom putu i da je socijalizam u njihovoj zemlji moguće izgraditi, i to još za njihova života. Početna očekivanja uspjeha i boljeg života zamijenila su danas mjesto s nezadovoljstvom i apatijom, u kojoj tek jedan mali segment društva, najčešće nelegalnim sredstvima, uspijeva osigurati svoje visoke zarade i profite, stvarajući od Rusije tipičnu zemlju prvobitne akumulacije kapitala.

Ako bi se tražili korijeni takva stanja i visoke cijene što je Rusija plaća u potrazi za novim životom, očito je da je ideološka utopija kao vodilja razvitka jedan od glavnih razloga neuspjeha povijesnih razmjera. Rusko političko vodstvo uzima ideologiju kao polaznu misao na kojoj se kasnije rade konkretni projekti za koje se tvrdi da su znanstveni, realni i pragmatični. Elita koja se ponaša na taj način inicira početne projekte koji se kasnije, podržani tom istom elitom, prikazuju širokim masama kao spasonosna rješenja, da bi ih, u nedostatku drugih, mase na kraju i prihvatile kao svoje vlastite ideje i očekivanja.¹

Prva velika reforma koja je vodila kraju Sovjetskog Saveza, započeta Gorbačovim, pošla je od uvjerenja kako je brzim razvojem proizvodnih snaga moguće dostići zapadnu civilizaciju (do kraja stoljeća trebalo je izgraditi još jedan Sovjetski Savez) i da će se tada poglavito pokazati kako je model sovjetskog socijalističkog sustava bolji i kvalitetniji od zapadnog.

Te dvije, u temelju suprotne, pretpostavke bile su samo nastavak također utopijskih ideja naslijeđenih još iz vremena Hruščova. Iako je

¹Sogrin, V.V., *Vzlet i krušenje rousijskih utopij*, ONS, 3, 1995., str. 5.

Gorbačov ismijavao Hruščovljeve teze o “dostizanju i prestizanju Zapada”, on je upravo svojim nastojanjem za “ubrzanjem proizvodnje” koristio identične voluntarističko utopijske pokušaje. Taj veliki zamah promjena, koje su trebale osigurati brzo dostizanje Zapada u novim uvjetima, pratila je sveobuhvatna gospodarska, školska i organizacijska reforma kao i velika kampanja u borbi protiv alkoholizma. Koristeći sve oblike djelovanja, Gorbačov i njegovi suradnici, kojih nije bilo malo i među kojima su se nalazila ugledna imena sovjetske znanosti, htjeli su pokrenuti proizvodnju vjerujući da je to glavna poluga razvoja. Jer, kako je to govorio Gorbačov, upravo zbog nedostatne iskorištenosti potencijala socijalističkog gospodarstva, SSSR zaostaje za razvijenim zemljama.

No, ako su te poluge djelovanja izgledale kao utopijske promatračima izvan SSSR-a i možda tek jednom malom dijelu Gorbačovljevih kritičara u zemlji, široke sovjetske mase odlučno su podržavale kurs reformi.

Prve Gorbačovljeve reforme već su nakon dvije godine (1987.) pokazale svu dubinu krize koja je davno zahvatila SSSR i sve segmente bolesnoga društvenog, moralnog i gospodarskog tkiva. Ubrzanjem proizvodnje nisu se mogle izliječiti naslijeđene rane, te je umjesto standardnog reformatorsko-komunističkog modela pokrenut demokratsko-socijalistički. Parolu o ubrzanju proizvodnje zamijenile su parole o perestrojki, glasnosti i demokraciji.² Glavni instrument trebala je biti tržišna socijalistička privreda, od koje se očekivalo da pokrene sovjetsko društvo i da na temelju zapadnog modela razvitka omogući cjelokupnu veliku reformu. Međutim, samofinanciranje, samodostatnost poduzeća i samoupravljanje, kao elementi na kojima je trebalo djelovati socijalističko tržište, nisu imali svog pokrića u sovjetskoj praksi. Teško stanje u gospodarstvu, relativno mali dio kolektivna koji su mogli biti profitabilni (ispod 30%), te nedostatak bilo kakvih financijskih, monetarnih i kreditnih mehanizama već je u početku rušio mogućnost uspjeha te reforme.

Unatoč tomu, već samo inzistiranje na tržištu uvelo je zapadni model kao temelj za ruski razvitak. Sovjetska elita prihvatila je zapadne vrijednosti vjerujući da bi čisto kopiranje tog modela ubrzo moglo dati rezultate u Rusiji. I dok se Gorbačov državo koncepta socijalističkog tržišta, što je i dalje značilo održavanje socijalističkog uređenja donekle moderniziranog zapadnim utjecajima, sovjetski radikali počeli su sve više napuštati model socijalizma.

Tražeci punu slobodu za tržišno djelovanje, radikali su sasvim nekritički prihvatili sve što je dolazilo sa Zapada, uvjereni da otkrivaju novi svijet koji im je bio toliko dugo zabranjivan. Trvrdeći da su samo radikalne reforme u Rusiji sredstvo uspjeha, radikali su nastupali protiv Gorbačova i njegovih polovičnih rješenja. Jedna od glavnih predstavnica radikala, Staro-

²Gorbačov, S.M., *Perestrojka i novoe myšlenie dlja našej strany i dlja vsego mira*, Moskva, 1987.

vojtova, tvrdila je da će Rusija, prihvate li se radikalni programi i stvori slobodno tržište, već 2000. godine biti gospodarski lider svijeta.³

Nova radikalna utopija zahvatila je i široke mase koje su, napuštajući ideje o perestrojki, vidjele izlaz u zapadnom modelu. Godine 1990. već je 32% Rusa tvrdilo kako je odlučno živjeti kao u Americi.⁴

Raspadom Sovjetskog Saveza i stvaranjem Rusije *druga velika, također utopijska, reforma trebala je označiti početak ozdravljenja velike države*. Više nije bilo gorbačovljevske sintagme vezane uz perestrojku, socijalističko tržište ili socijalističku demokraciju. Radikali koji su imali podršku u Jeljcinu krenuli su odlučno u brzo i djelotvorno uvođenje tržišnog kapitalizma. Jedni su vjerovali da treba oponašati njemačko gospodarsko čudo iz pedesetih godina, drugi su pak bili uvjereni da će duh poduzetništva sam po sebi riješiti sve gospodarske probleme, dok je tvorac reforme, Gajder, bio uvjeren da će građansko društvo, višepartijski sustav, pluralizam i podjela vlasti teći u Rusiji bez velikih problema i da će ih prihvatiti većina građana.

Polazeći od tog uvjerenja Gajder je inicirao reformu koja je prihvatila šok-terapiju kao najbolje sredstvo. Njegova prva reforma iz 1992. godine liberalizirala je cijene i odmah je dovela do golemih poremećaja. Umjesto očekivanog porasta cijena za tri puta, došlo je do povećanja od 10 do 12 puta, što je predviđeno povećanje plaća i mirovina od 70% učinilo beznačajnim.⁵ Većina se pučanstva preko noći našla na granici siromaštva. S druge strane pak bio je otvoren put za bogaćenje uskog sloja "novih Rusa".

Druga Gajdarova reforma, koja također nije uspjela, uvela je gospodarsku slobodu u industriju. Time je došlo do krize u nizu velikih poduzeća koja su jednostavno prestala s proizvodnjom, te je započeo veliki proces dezindustrijalizacije Rusije. To je pratila i tzv. vaučerska privatizacija, koja je po mišljenju Gajdera i ostalih radikala trebala voditi pretvaranju mase ruskih građana u srednju klasu vlasnika i akcionara. Polazeći od vrijednosti ruske ukupne imovine (1. siječnja 1992. procijenjena je na 1 trilijun i 400 milijuna rubalja), svaki ruski građanin dobio je vaučer na 10.000 rubalja. No, zbog velike inflacije i krize plasmana roba već sredinom 1992. godine pokazalo se da broj podijeljenih vaučera za jedan i pol puta premašuje ukupni iznos internih dugova poduzeća. Na taj su način i vaučeri postali

³Sogrin, V.V., *Vzlet i krušenje...*, op. cit., str. 9.

⁴Zanimljivo je da su ostale razvijene zemlje dobile: Japan 32% glasova, Njemačka 17% i Švedska 11%. Međutim, 1991. godine broj Rusa koji su htjeli američki način života smanjio se na 25%, da bi ih 1992. godine bilo samo 12%. *Informacionyj bjulleten*, VCIOM, 6, 1993., str. 14.

⁵Sogrin, V.V., *Vzlet i krušenje...*, op. cit., str. 9-10.

gotovo bezvrijedni, a time se urušila i ideja o stvaranju srednje klase u Rusiji.

Radikalni reformatori bolje rezultate nisu postigli ni na političkom polju. Načelo podjele vlasti nije ostvareno, a konflikt je dosegnuo svoj vrhunac u krvavom napadu na Bijelu kuću. Time je predsjednička strana izborila svoju Pirovu pobjedu. Socijalna struktura nove Rusije sve više podsjeća na latinoamerička društva. Intenzivno se bogati uski sloj trgovaca i bankara i dio s njima povezanog korumpiranog državnog aparata. Srednja klasa praktično ne postoji, a većina pučanstva živi u siromaštvu.

Zaokupljeni rješavanjem pitanja preživljavanja, ruski građani imaju malo volje za političko angažiranje. Razne političke snage — od komunističkih, nacionalističkih, radikalnih i radikalno-liberalnih orijentacija imaju danas manje pobornika, unatoč izazovima koje nude slobodni izbori.

Utopijski projekti posljednjih deset godina izazvali su značajne poremećaje, a cijena koju ruski narod plaća za sve to eksperimentiranje nesrazmjerna je postignutim rezultatima. Pribroje li se tim posljednjim utopijskim konceptima i sve one prijašnje utopije socijalističkog karaktera s početka ovog stoljeća (Lenjin, Staljin, Hruščov, Brežnjev), očito je da se cjelokupan socijalistički razvoj, kao i ova postsocijalistička faza, mogu promatrati kao velika i skupa avantura. No, kako je u ljudskoj prirodi uvijek prisutna potreba novog traženja, tako će vjerojatno i dosadašnji utopijski koncepti biti u Rusiji zamijenjeni nekim novima, koji će opet dobiti svoje pristalice. I bez obzira na to hoće li oni biti manje ili više loši, očito je da Rusija ostaje kao nestabilna zona koja će svojim problemima utjecati na okolinu, a posebice na europsku sigurnost.

Nove međunarodne realnosti

Promjene što su nastale u Europi i svijetu, od rušenja Berlinskog zida pa do danas, stvaraju nove uvjete u kojima Rusija traži mogućnost svog postojanja i djelovanja. Kraj hladnog rata, kao velikog modela natjecanja dvaju sustava, definitivno je napušten, raspale su se tri europske federacije: SSSR, Jugoslavija i Čehoslovačka, nastalo je dvadesetak novih država u Europi: ujedinjena je i jača nova Njemačka, razvija se europska integracija s tendencijom širenja i produblivanja, a stvaraju se i oblici novih regionalnih okupljanja.

Kraj velike konfrontacije i podjela koje su dijelile dva europska dijela na istočni i zapadni, odnosno socijalistički i kapitalistički, već je prošlost. No, uz rušenje podjela srušen je i model europske sigurnosti, utemeljen na dva sustava parcijalne kolektivne sigurnosti (NATO i Varšavski ugovor) koji su u okviru svojih redova održavali stabilnost, jamčeći istodobno svojim članicama sigurnost prema vanjskoj, suprotnoj okolini. Budući da se taj oblik pokazao djelotvornim kroz čitavo razdoblje hladnog rata u danima

detanta, on je dobio i svoj političko-diplomatski oblik u helsinškom mehanizmu reguliranja odnosa europskih država — Konferenciji o europskoj sigurnosti i suradnji.⁶

Uz eliminiranje toga sveeuropskog sustava utemeljenog na dva subsustava kolektivne sigurnosti, stvaranje novih zemalja i raspad dviju federacija — jugoslavenske i sovjetske, dovelo je do izbijanja niza etničkih, međunacionalnih i međudržavnih sukoba i ratova koji su ugrozili europsku sigurnost. Jedan dio tih sukoba, kao i onih koji narastaju, odvija se neposredno na prostorima bivšeg Sovjetskog Saveza te je očito ruska želja da se i inače teško unutarnje stanje ne komplicira dodatnim problemima što ih nose sukobi u neposrednom susjedstvu ili pak oni koji bi se mogli prenijeti i na ruski teritorij.

Iako o shvaćanju sigurnosti, u novim uvjetima, u Rusiji postoje različita mišljenja, na ovom je mjestu vrijedno citirati rad skupine autora iz Europskog instituta Ruske akademije znanosti, koji je u velikoj mjeri i bio modelom za izradu teza što ih je prihvatilo Vijeće za vanjsku i obrambenu politiku Rusije.

Ostvarenje nacionalne sigurnosti Rusije, a time i Europe, vidi se:

a) kao podržavanje nezavisnosti, nedjeljivosti i teritorijalne cjelovitosti Ruske federacije i svih njezinih sastavnih dijelova, jamstvo njezina demokratskog razvitka i kretanje putem gospodarskih reformi, stvaranje uvjeta za razvijanje ravnopravne suradnje sa zemljama “bližeg inozemstva”, očuvanje kompaktnog i mobilnog, ali prije svega uvjerljivog obrambenog potencijala u okviru ograničenih zadaća i financijskih mogućnosti;

b) kao djelovanje u očuvanju samostalnosti, nedjeljivosti i razvoja zemalja članica Zajednice nezavisnih država (ZND) i još šire svih zemalja koje su izašle iz sastava bivšeg SSSR-a, svestrana suradnja s njima i suprotstavljanje svim pokušajima da ih se uvuče u aktivnosti neprijateljske Rusiji, stvaranje što djelotvornijih oblika integracija na novoj osnovi, djelovanje u reguliranju postojećih i sprječavanje nastajanja novih konflikata u okviru ZND, osiguranja poštivanja ljudskih prava, uključujući rusko pučanstvo koje živi izvan granica Ruske federacije;

c) kao odvijanje maksimalno dobrih odnosa sa svim članovima međunarodne zajednice, prioritet imaju odnosi s europskim državama (najprije članice EU), zajedničko djelovanje u perspektivnom stvaranju “Velike Europe”, partnerstvo u sferi sigurnosti sa SAD, pružanje pomoći u djelovanju Ujedinjenih naroda, prije svega na području očuvanja mira i suprotstavljanje stvaranju Rusiji ili drugim državama neprijateljskih udruga trećih država;

⁶Vidi: Vukadinović, R., *Evropska sigurnost i suradnja*, Zagreb, 1976.

d) kao razvijanje suradnje s osnovnim europskim institucijama (OESS, NATO, EU/ZEU, Vijeće Europe); suprotstavljanje mogućnostima širenja nekih od njih (NATO) na način koji bi išao na štetu ruskih interesa, što bi moglo čak slabiti rusku sigurnost ili voditi Rusiju novoj izolaciji; maksimalno ulaženje u općeeuropski gospodarski prostor;

e) kao korištenje za jačanje sigurnosti i ekonomskog razvitka ruskog sudjelovanja u regionalnim grupacijama (Vijeće suradnje zemalja Baltika, Barentovo Europsko Arktičko Vijeće, Crnomorska zona ekonomske suradnje);

f) kao odlučno pomaganje realizacije svih odluka UN i europskih organizacija koje idu u pravcu sprječavanja zagađivanja okoliša i stvaranje ekološke sigurnosti.⁷

Taj široki splet elemenata koji bi trebali tvoriti rusku sigurnost, mješavina je ciljeva, želja, realnih odnosa i, naravno, težnji za postizanjem stanovitih rezultata. U konceptu je moguće vidjeti utjecaj prijašnjih vremena kad je Rusija odnosno Sovjetski Savez bio supersila i kad se s nekima od istaknutih ciljeva moglo relativno lako kretati u pravcu rješenja. Tu je također nazočan i dio prijetnji koje se sve više vide kao realnost, što je ponovno povezano s novom pozicijom Rusiji, ali i općim destabilizacijama u suvremenom svijetu.

Upravo će o odnosima u globalnom svjetskom poretku i novom rasporedu djelovanja glavnih svjetskih aktera ovisiti u velikoj mjeri i mogućnosti ostvarivanja ruske sigurnosti. Iako više nije supersila u nekadašnjem smislu, Rusija je ipak toliko velika država da će od kretanja na vrhu svjetske politike zavisiti i njezine konkretne mogućnosti ostvarivanja vlastite sigurnosti, kao i pronalaženje mjesta za Rusiju u spletu novih međunarodnih odnosa.

Od tih aktera, koji će svojim aktivnostima utjecati na rusko stanje, svakako je najvažnija Amerika koja je ostala kao jedina cjelovita supersila (politička, vojna, gospodarska) i koja i dalje zadržava globalne parametre svoga djelovanja. Ona istodobno traži i mogućnosti da se to stanje na stanovit način kodificira u novom svjetskom poretku, u kojem bi upravo SAD imale posebnu ulogu u očuvanju mira i sigurnosti, ali jednako tako i u organiziranju glavnih temelja sveukupnog svjetskog razvitka. Koliko god je to još uvijek neizrađen koncept, očito je da se Amerika u ovoj situaciji postojanja vakuuma na vrhu svjetske politike ne može, a i ne želi, odreći uloge koju je odjednom dobila i koja joj sasvim jasno, uz stanovite obveze, daje i široke mogućnosti globalne akcije. Nekadašnja druga supersila, Rusija, ne može mnogo učiniti na promjeni takvoga objektivno

⁷ *Novaja geopolitičeskaja situacija v Evrope, pozicii Zapada i interesy bezopasnosti Rossii*, Moskva, 1994., str. 7-9.

postojećeg odnosa⁸ i tek uz stanovite primjedbe i predložene korektive može težiti tome da se neki kolektivni mehanizmi, npr. UN i OESS, postave kao kolektivni lideri u novom poretku, čime bi se barem formalno izbjeglo izravno nominiranje Amerike kao glavnoga i jedinog svjetskog lidera.

Iako imaju svoju uhodanu viziju svijeta i svoga mjesta, posebice u europskim relacijama, Francuska i Velika Britanija također su pri vrhu svjetske politike zaokupljene promidžbom svoga mjesta u Europi i ostvarenjem svojih koncepata europskog ujedinjavanja. Obje države ne pretendiraju, niti imaju mogućnosti postati neki globalni lideri, i zadovoljavaju se jačanjem svojeg položaja u Europi gdje se mogu pojaviti u nekim situacijama i kao značajni saveznici Rusije. Njihove različite koncepcije oko proširenja Europske unije i širenja NATO-a, ruska politika može uzimati kao stanovitu prednost i kao priliku da na tim razlikama gradi svoju poziciju. S druge strane, postoje isto tako šanse i za zajedničko ocjenjivanje pojedinih kriza (Bosna), što također omogućuje ruskoj politici da istakne svoje mjesto u traženju nekoga cjelovitog rješenja.

Nova velika Njemačka trebala bi, po ruskim mišljenjima, biti glavna snaga koja bi ekonomski pomogla Rusiji i koja bi, imajući na umu ruske potencijale, prihvatila i stanovite političke kompromise u ime velikih gospodarskih poslova. Ruska politika najprije je povlačenje svojih vojnih snaga iz Njemačke nastojala iskoristiti kao početak uvlačenja Njemačke u Rusiju, stvoreni su brojni novi gospodarski kontakti, koji međutim ni nakon pet godina djelovanja nove ujedinjene Njemačke ne daju u Rusiji očekivane rezultate. Ruska situacija je toliko složena i konfuzna, da čak i zemlja koja je bila tradicionalno prisutna na ruskom tlu, nema laku zadaću snaći se u ruskom prostoru.⁹ Stoga se njemačka ulaganja sve više okreću u pravcu država srednje Europe, bližih Njemačkoj, podsjećajući na model Mittel Europe. U tom krugu zemalja njemački biznis s mnogo manje teškoća i rizika može postizati značajne profite. Imajući, međutim, na umu ruska loša iskustva s Njemačkom kao i šira europska strahovanja od prevelikog njemačkog angažmana u tom pravcu, njemačka politika s doziranom dinamikom pokušava biti nazočna u srednjoj Europi, ali ne zapostavljajući pri tome ni važnost odnosa s Rusijom. To je balansiranje jednako tako vidljivo i u odnosu prema drugim zemljama istočne Europe i

⁸Shearman, P., "Russia Policy Toward the United States", u: *Russian Foreign Policy Since 1990.*, ed. by Shearman, P., Boulder Co., 1995., str. 120.

⁹Teškoće koje su vidljive u odnosima Rusije s njezinim najvećim trgovinskim partnerom Njemačkom svode se na: "opću gospodarsku i političku nestabilnost, nedostatak valutnih sredstava, neizgrađenost pravnih temelja vanjskotrgovačkih odnosa, produžavanje inflacije, nepridržavanje potpisanih ugovora, prometni problemi".

Sokol, S. — Nikolaev, O., "Osnovnye napravlenija razvitija vnešnej trgovli Rossi", *Mirovaja ekonomika i međunarodnoye otnošenija*, 8, 1995., str. 148.

bivšeg SSSR-a, gdje njemačka politika ne želi stvoriti osjećaj straha kod svojih zapadnih saveznika, ali ni izazvati nelagodu kod ruskih lidera.

Japan kao golema gospodarska snaga mogao bi imati veliku ulogu u rješavanju dijela ruskih problema, osobito kad bi se više gospodarski angažirao. Međutim, ta aktivizacija ovisi u velikoj mjeri o rješavanju teritorijalnih pitanja (Kurili koji su zasad još uvijek u sastavu Rusije). U izboru između gospodarskih širokih veza i vraćanja Kurila ruske političke snage (osim Jeljcina i Kozireva, te malobrojne skupine tzv. zapadnjaka) prednost su dale “nacionalnom interesu i održanju pune cjelovitosti Rusije”. Time je praktički odložena mogućnost većeg povezivanja s Japanom i pridobivanje te snažne države kao investitora i kreditora. Japanski političari uvjereni su da će se stvari u Moskvi promijeniti kad-tad i ne žure previše s pritiscima, znajući istodobno da sada Rusija više treba Japan nego Japan Rusiju.

Kina je ostala kao jedina velika socijalistička država koja kombinacijom slobodnog kapitalističkog tržišta i političkog socijalističkog modela pokušava još uvijek dokazati da je ta simbioza moguća u praksi. Nepostojanje političkog pluralizma i kršenje ljudskih prava Kina pokriva velikim ekonomskim slobodama, otvorenosću tržišta i razvijanjem trgovinskih odnosa s glavnim svjetskim silama, ponajprije sa SAD, te privlačenjem stranih investicija na golemo kinesko tržište. Pitanje je, naravno, koliko dugo ta kombinacija dvaju suprotnih modela može funkcionirati i koliko će snažan biti politički jednostranački socijalistički sustav i izdržati izazove gospodarske kapitalističke dinamike i utjecaja koji otud dolaze.¹⁰ Za rusku politiku Kina je svakako značajan partner i u političkom i u gospodarskom pogledu. Oko nekih glavnih pitanja razvoja svijeta (npr. novi svjetski poredak) obje zemlje imaju gotovo identične stavove. One se jednako tako protive prevelikom arbitrarnom miješanju u poslove drugih zemalja, imajući ponajprije na umu svoju unutarnju situaciju i mogućnost da se to jednom i njima dogodi. Obje države su zainteresirane za gospodarsku suradnju i intenzivno je razvijaju, iako se s ruske strane čuju glasovi o opasnostima što ih sa sobom nosi prevelika i prebrza “kinoizacija” Sibira. Kao nuklearna država i članica Vijeća sigurnosti, Kina će i u budućnosti imati veliko značenje za Rusiju, čak bez obzira na to kakve boje će biti političke snage koje budu upravljale Rusijom. No, ako bi došlo do snažnog političkog utjecaja komunista, odnosno neokomunista, tada bi se uz političke, ekonomske i vojne pretpostavke suradnje mogle pojaviti i neke ideološke sličnosti i veze koje bi još više približile dvije države.

U azijskom susjedstvu Rusije nalaze se nove zemlje nastale raspadom SSSR-a, članice ZND, ali isto tako i snažni centri islamskog djelovanja:

¹⁰U nizu ruskih analiza koje s pozornošću prate kineski razvoj težište se stavlja na partiju-državu i njezinu mogućnost rješavanja unutarnjih konflikata.

Gelbras, V., “Reformy v KNR: problemy i ocenki itogov”, *Mirovaja ekonomija i meždunarodnye otnošenija*, 7, 1995., str. 18-32.

Iran, Pakistan i Afganistan. Tu je i Turska, koja sa svojom laičkom varijantom islama vodi bitku na prostorima bivših sovjetskih republika s tzv. fundamentalistima. Kako je čitavo ovo područje izrazito nestabilno s državama koje imaju međusobno loše odnose i otvorene konflikte, nije teško zamisliti da upravo najveće opasnosti za rusku stabilnost i sigurnost mogu doći s te strane. Bilo da se pojave nove krize ili da se prošire postojeće, ruska strana će se naći uvučena u krug nestabilnosti koje mogu lako naći svog odjeka i u samoj Rusiji, posebice zbog velikog broja stanovnika iz bivših sovjetskih republika koji žive na ruskom teritoriju. Imajući na umu jačanje islamskih ideja i islamske orijentacije kao i blizinu velikih islamskih središta, nije teško zaključiti da je upravo taj dio svijeta u stalnom fokusu ruskih političara i političkih analitičara koji smatraju da se sva ta golema tektonska kretanja izazvana raspadom SSSR-a na području istočne Europe i srednje Azije neće moći zadržati u postojećim okvirima, te da je sasvim realno očekivati izbijanje dubokih kriza.¹¹ Koliko rano ih je moguće predvidjeti, kakva sredstva stoje Rusiji na raspolaganju i kako izaći s njima na kraj, pitanja su koja zasad nemaju odgovora. Opterećena svojom unutarnjom društvenom, gospodarskom, političkom i moralnom krizom, Rusija se mora odupirati tendencijama za osamostaljenjem vlastitih područja, pratiti izazove sigurnosti koji dolaze iz “bližeg inozemstva” i pri tome voditi računa o potrebi stvaranja takvih međunarodnih odnosa koji će i dalje zadržati sliku Rusije kao velike države i zemlje koja, zahvaljujući svom nuklearnom oružju, pretendira na mjesto u vrhu svjetske politike.

Geostrategijska pozicija Rusije

Nemogućnost reformiranja zemlje i krah unutarnjeg modela socijalističkog razvitka vodio je i padu velike države, koja je svojim urušavanjem dovela do jedne od najvećih europskih nestabilnosti. Na istočnom dijelu Europe stvorena je golema zona nestabilnosti koja zahvaća republike iz bivšeg SSSR-a i samu Rusiju. Dezintegracija teritorija bivše supersile nastavlja se dalje dubinski i u samoj Rusiji, stvaranjem sve manjih administrativnih i političkih cjelina koje teže i svojoj gospodarskoj samodostatnosti, uvjereni da im središnja vlast u Moskvi više ne treba i da im ona ništa ne može ponuditi. Na taj način slabi i najveći preostali akter iz bivšeg SSSR-a: Rusija koja, na jednoj strani, nastoji pomoću Zajednice nezavisnih naroda (ZND) održati kakve-takve veze s dijelom bivših republika, dok na drugoj strani i u samoj Rusiji jačaju brojne dezintegracijske tendencije.¹²

¹¹*Novaja geopolitičeskaja situacija*, op. cit., str. 11.

¹²Godine 1994. zabilježeno je na teritoriju Rusije čak 70 pograničnih konflikata od kojih je 66 vezano uz unutarnje političke raspodjele. Čečenija i Tatarstan, kao ruske republike, odbile su potpisati Ugovor o stvaranju Federacije. Čečeniju se

Dezintegracija Rusije istodobno je i snažan izazov za europska kretanja i za nov model europske sigurnosti. Ruske nestabilnosti neće ići i ne idu samo crtom Zajednice nezavisnih naroda i Rusije, već se neizbježno šire i prema Zapadu, zahvaćajući na taj način središnju i istočnu Europu. Crta potencijalnih konflikata već je sada vidljiva i proteže se od Rusije na Ukrajinu, Moldovu i Rumunjsku. Tu je zatim drugi pravac: Rusija, Estonija, Litva, Latvija, uz mogućnost daljeg prebacivanja u srednju Europu.

Situacija u kojoj se sada Rusija nalazi zrači nizom opasnosti za šire europsko okruženje i one se mogu svesti na tri razine:

1. Raspadom nekadašnje supersile zahvaćeno je golemo geografsko prostranstvo s visokom koncentracijom nuklearnog i klasičnog oružja koje se u novim uvjetima neadekvatno čuva i skladišti i gdje su moguće sve malverzacije — od krađe nuklearnog materijala, pa do prodaje nuklearnih glava.

- Na tom širokom prostoru djeluje pedesetak velikih atomskih nuklearnih elektrana koje su već od početka svoga rada bile rizične, a koje se danas, u uvjetima opće krize, vrlo teško održava na sigurnosnoj razini funkcioniranja.

- Veliki raskorak između očekivanja i ostvarenja, te opća pauperizacija pučanstva, vode razvijanju svih oblika kriminala koji može doživjeti goleme razmjere, posebice ako se poveže s brojnim etnikumima koji žive na tom prostoru i njihovim povijesnim antagonizmima.

- Sustav europske sigurnosti utemeljen na OESS u svjetlu dezintegracije Rusije, njezinih unutarnjih teškoća kao i odnosa između novih država, može voditi urušavanju čitavog sustava europske sigurnosti i stvaranju novih međunarodnih zapleta.

2. Stabilne demokratske institucije Zapada, visoki stupanj religijske, etničke i nacionalne tolerancije, poštivanje ljudskih prava kao i visoka razina europske integracije, rezultati su dosadašnjeg uspješnog europskog hoda koji je pokazao jedinstvo stavova i dosego visoku razinu korisnih i civilizacijskih rješenja. Sada kad Istok, posebice Rusija, nisu više ograđeni bodljikavom žicom i Berlinskim zidom, otvoreno je pitanje u kojoj mjeri će sva ta zapadna dostignuća moći održati pritisak s Istoka. Krene li veliki val izbjeglica, bilo zbog gospodarskih razloga ili kao rezultat nekih etničkih čišćenja, ratnih sukoba ili goleme krize, kako će zapadni svijet reagirati i hoće li jedina obrana biti držati vrata čvrsto zatvorenima, ostavljajući

pokušava skršiti vojnom silom, a Tatarstan je prihvatio model visoke samostalnosti unutar Federacije. Baškistan je također zatražio ustupke, a rusko pučanstvo na ruskom teritoriju oko Gruzije, stvorilo je Konfederaciju naroda Zakavkazja koja pomaže ustanike u Abhaziji. Tome se može dodati niz daljnjih unutarnjih podjela koje slabe mogućnost ruskog djelovanja.

Busygina, I., "Regionalnyj separatizm i ego posledstvija dlja budućeg Rossü", u: *Strany byvshego SSSR i evropejskaja bezopasnost*, Moskva, 1994., str. 40-50.

srednjoeuropske zemlje da se nose s tim problemima kao stanoviti tampon između bogatog Zapada i bijedne Rusije?

3. Sve te nestabilnosti u Rusiji i na prostoru bivšeg SSSR-a neće se odvijati samo unutar političkih tendencija vezanih uz taj prostor. Zemlje koje se nađu u krizi, ili pak neki narodi koji budu htjeli izboriti svoje samoodređenje, tražit će saveznike izvan tog prostora. Jasno je da će npr. zemlje s područja Azije tražiti saveznike u krugu islamskih zemalja, a da će neke druge zemlje gledati u pravcu Zapada. Samim tim doći će do polariziranja stajališta unutar zapadnoeuropskih država i suprotstavljanja pojedinih koncepata rješenja problema. Dostatno je podsjetiti se situacije na prostoru znatno manje i stratejski beskrajno beznačajnije bivše Jugoslavije, gdje je raspad federacije doveo do stanovite duge paralize NATO-a i podjele stajališta zapadnih država. Sve zapadne institucije koje su sudjele u pokušajima rješavanja jugo-krize (EU, ZEU, NATO) bile su podijeljene oko toga kako i kojim sredstvima djelovati. To je bilo vezano i uz činjenicu da su vodeće zapadne zemlje imale svoje uhodane preferencije od kojih nisu htjele, niti mogle odstupiti.¹³

S obzirom na gospodarsku i stratejsku važnost područja bivšeg Sovjetskog Saveza moguće je očekivati samo još veće polarizacije, stvaranje možda i nekih formalnih saveza i veza, koje će još više podgrijavati sukobe i udaljavati rješenja. Očekivati da bi zapadna Europa u skladu sa svojom zajedničkom politikom i institucijama koje joj stoje na raspolaganju mogla prići jedinstvenom sagledavanju problema i teškoća na Istoku, zasad se čini nemogućim.

Opasnosti što sada prijete ruskom okruženju vezane su uz novu geostratejsku poziciju Rusije i promjenu njezina statusa u međunarodnim odnosima. Nekada globalna supersila s mogućnostima širokoga, gotovo univerzalnog djelovanja, podložna je promjenama stratejske prirode koje u velikoj mjeri mijenjaju sadržaj njezina ukupnog razvoja, njezinu politiku i mjesto u međunarodnim odnosima.

Rusija koja je stoljećima težila u pravcu Zapada, koja je u godinama postojanja Sovjetskog Saveza svake godine u prosjeku priskrblijvala novi teritorij jedne Nizozemske, sada je u fazi da sav taj tristogodišnji veliki iskorak prema Zapadu izgubi i da istodobno, podložna velikom unutarnjem političkom, gospodarskom, društvenom, moralnom i idejnom izazovu, traži mogućnosti opstanka u svojim novim granicama.

Stoga su točne one ocjene koje kažu da raspad Sovjetskog Saveza u stratejskom smislu može biti mjereno samo razmjerama poraza neke velike sile u globalnom sukobu. Ta nova vrsta poraza ili nova stratejska situacija ogleda se:

¹³Vukadinović, R., *Break up of Yugoslavia, Threats and Challenges*, The Hague, 1992.

- U dvostrukom udarcu što ga je donio raspad Varšavskog ugovora, kao vojno-političke alijanse predvođene SSSR-om, i kasnijeg raspada samog SSSR-a. Nekadašnji odnos između vojnih snaga Istoka i Zapada u konvencionalnim vojnim snagama bio je gotovo trostruko veći u korist Istoka, sada je izmijenjen i Zapad je tri puta snažniji od Rusije. Dodaju li se sada Zapadu i istočnoeuropske zemlje kao i neke bivše sovjetske, tada je odnos 1:5 u korist Zapada. Rusko sudjelovanje u ukupnom balansu naoružanja iz godine u godinu se smanjuje i 1995. godine iznosit će tek oko 15% europskog naoružanja, što je za četiri puta manje od bivšeg SSSR-a.¹⁴

Rusko nuklearno naoružanje također zastarjeva, a zbog nedostatka sredstava lako se može pretpostaviti da će vrlo brzo i na tom području doći do osjetnog ruskog zaostajanja za SAD.

- Nekadašnji ponos SSSR-a: vojno-industrijski kompleks, zbog raspada zemlje, stvaranja novih republika kao i zbog opće krize nalazi se, također, u katastrofalnom stanju. Vojna industrija koja se dugi niz godina uspješno nosila s američkom, posebice na planu nuklearno raketnog naoružanja, gotovo je prepolovljena. Konvencionalno naoružanje loše je kvalitete kao i vojna oprema, osjeća se nedostatak koordinacije djelovanja i nedostatak uvježbanih vojnih snaga, što je sve bilo jasno naznačeno u napadu na Čečeniju. Ruski analitičari, koji sa sve većom zabrinutošću promatraju te negativne tendencije, tvrde da vjerojatno još od napada Njemačke na SSSR 1941. ruska armija nije bila u lošijem stanju.¹⁵ Tome treba dodati i opću demoralizaciju vojnih kadrova, probleme njihovih plaća, pitanje smještaja golemog broja časnika i njihovih obitelji koji su se vratili iz istočne Europe te "kriminalno-komercijalne radnje" koje su postale sastavni dio ponašanja časnika u želji da ekonomski opstanu.¹⁶

- U geostrategijskom pogledu ruska vojna sila povučena je 1500 kilometara na istok, čime su se ruske vojne jedinice iz Magdeburga u nekadašnjoj DDR i Praga povukle na crtu obrane Smolenska i Kurska. Samo područje moskovske vojne oblasti prvi put nakon 300 godina nije više pozadina, kao što je to bilo u prošlosti (uključujući Drugi svjetski rat), već je to sada prva borbena crta Rusije.¹⁷

- Taj ukupan nepovoljni novi geostrategijski položaj još više usložnjava pitanje ukupnog ruskog gospodarskog stanja. Neki ruski analitičari tvrde da u slučaju sukoba sa Zapadom Rusija uopće ne bi bila u stanju okupiti

¹⁴Baranovsky, V., "Russia and European Security", *Euroobalkans*, 19, 1995., str. 4.

¹⁵Ibid., str. 5.

¹⁶Moses, A., "Voennye reformy: Rossija, Ukrajina, Belorusija", *Mirovaja ekonomika i međunarodne odnošenija*, 1, 1995., str. 145.

¹⁷Arbatov, A., "NATO and Russia", *Secutiry Dialogue*, 2, 1995., str. 136.

veći broj oružanih snaga. Primjer Čečenije, gdje su ruske vojne snage bile dopremene čak s Dalekog istoka, uzima se kao najbolje obrazloženje te teze. No, tu je i drugo pitanje vezano uz logistiku: u trenutku kad zbog podjele transporta, zastarjelosti prometala i općeg kaosa, promet uopće jedva funkcionira, teško bi bilo zamisliti mogućnost prebacivanja većih vojnih snaga, čak kad bi one i postojale.¹⁸

Ova geostrategijska slika ruske realnosti, koja nikako nije svijetla, u Rusiji se ipak razmatra na različite načine. Viđenje koje se primjenjuje svjedoči o pripadnosti autora stanovitom političkom krugu i vezanosti za pojedinu grupaciju. No, postoje isto tako i stavovi dijela ruskih stratega koji žele biti nezavisni i oslobođeni neslaganja, tradicija i prošlosti u ocjeni sadašnjeg geostrategijskog položaja Rusije.

U dramatičnim pozivima onih koji u sadašnjem stanju vide glavnu opasnost za rusko preživljavanje u budućnosti tvrdi se da su se geostrategijske realnosti izrazito nepovoljno okrenule protiv Rusije. Snaga zemalja koje okružuju Rusiju nekoliko puta je veća od ruske, te je krajnje vrijeme da se poduzmu odlučne mjere kako bi se zaustavio daljnji negativni razvoj. To jedino može biti u razvijanju nuklearnog oružja, koje mora biti u središtu ruskog vojnog planiranja. Osim toga, traži se povećanje ruskog vojnog budžeta, stvaranje vojnog saveza sa zemljama koje su prijateljski naklonjene Rusiji, a nalaze se u susjedstvu, te stvaranje vojnih baza na njihovom teritoriju. Istodobno, zahtijeva se revizija Ugovora o smanjenju konvencionalnih snaga: CEF ili pak njegovo unilateralno napuštanje.¹⁹

Nešto umjereniji promatrači iznose drukčije mišljenje:

- Napuštanjem srednje Europe od strane ruskih vojnih snaga više nema ni jednog dodirnog mjesta među snagama NATO-a i Rusije. Štoviše, područje koje sada odjeljuje NATO od Rusije toliko je duboko da se ne može doseći operativnim snagama (misli se na bufer zonu sastavljenu od zemalja srednje Europe kao i bivših sovjetskih republika).

- Prvi put nakon mnogo stoljeća Rusiji ne prijete nikakva vanjska opasnost ili invazija vojnih snaga, bilo od neke koalicije država ili pak pojedine velike države.

- Unatoč promijenjenom geostrategijskom odnosu industrijski ruski heartland nalazi se izvan radijusa djelovanja vojnih snaga, bilo sa Zapada, Juga ili Istoka.

- Međunarodni odnosi Rusije su dobri, NATO se reformama sve više pretvara u organizaciju političkog karaktera, uz zadržavanje akcija na planu

¹⁸Aanalizu ruskih vojnih snaga vidi u: Alison, R., "Military Forces in Soviet Successor States", *Adelphi paper*, 280, London, 1993.

¹⁹Petrov, Ju., "Russia in Geopolitical Space: The Present and a Look at the XXI Century", *Eurobalkans*, 19, 1995., str. 26-27.

očuvanja mira. Razvija se suradnja između Rusije i NATO-a, odnosi s Kinom su dobri, Japan se više ne smatra potencijalnim neprijateljem, a islamske zemlje, koje su u ruskom susjedstvu, nemaju takvu snagu da bi mogle ugroziti Rusiju.²⁰

Prihvati li se bilo koja od ove dvije slike, očito je da su geostrategijske promjene kao i potpuno nov položaj nove države, Ruske federacije, doveli do toga da je sada sve više potrebno sagledavati politički aspekt problema. Stanje u kome Rusiji ne prijete opasnost izvana može se svakako smatrati prvorazrednom promjenom, koja nema mnogo uporišta u dugoj ruskoj povijesti. To se posebice odnosi na zapadne ruske granice, kojima je gotovo uvijek prijetila opasnost. Politički odnosi koji se unatoč svim teškoćama razvijaju između Rusije i Zapada od vremena pada Sovjetskog Saveza u uzlaznoj su liniji i pokazuju spremnost na obje strane da se s tim trendom nastavi. Samim tim stvaraju se pogodni uvjeti za razvijanje suradnje, kako na bilateralnom tako i na multilateralnom planu, čime se otklanja mogućnost izazivanja nekih konfrontacija koje bi mogle ići u pravcu vojno-političkog sučeljavanja ozbiljnijih razmjera. I napokon, budući da je Rusija upravo svjesna svoga teškog stanja, nemogućnosti njegova bržeg prevladavanja i rješavanja problema u doglednoj budućnosti, svakako je značajno da se prihvati mišljenje kako konfrontacija Rusiji niti odgovara, niti je ona može podnijeti, te joj jedino preostaje mogućnost izgradnje odnosa zasnovanih na suradnji, i to ponajprije sa zapadnim zemljama.²¹

²⁰Arbatov, A., *NATO and Russia...*, op.cit., str. 135-138.

²¹Baranovsky, V., *Russia and European Security...*, op. cit., str. 5.

Radovan Vukadinović

RUSSIA IN SEARCH OF SECURITY

Summary

The dissolution of the great Soviet empire and the demise of the socialist system in the Soviet Union and Eastern Europe has undoubtedly been one of the most significant political developments at the turn of the 20th century. Whether this has been brought about by international factors or has been the consequence of the internal cave-in of the system, has been the subject of numerous and extensive analyses.

It is obvious that the geostrategic shifts and the completely altered position of the new state (the Russian Federation) have made it necessary to look into the political aspect of the problem. That Russia is not faced with an imminent threat from abroad is certainly an extraordinary change, unprecedented in the long Russian history. This particularly applies to the western Russian borders, which used to be almost continually threatened. Political relations that have been developing between Russia and the West, despite all the obstacles, have been improving and both sides demonstrate a willingness to continue with this trend.